- portfolio: didactic aspect]. *Psychological and pedagogical sciences – Psychological and pedagogical sciences*, 2, 38-40 [in Ukrainian].
- Shcherban, P. M. (2004). Navchalno-pedahohichni ihry u vyshchych navchalnykh zakladakh : navch. posib [Educational and educational games in higher educational establishments]. K. : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Sysoieva S. O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh : navch.-metod. posibnyk [Interactive technologies for adult learning]. Kyiv : VD «ЕКМО» [in Ukrainian].
- Zagvyazynskiy V. I. (2001). Teoriya obucheniya: sovremennaya interpretatsiya : ucheb. posob. (dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy) [Learning theory: a modern interpretation]. M. : Akademiya [in Russian].

УДК 159.9: 331.54

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.80-88](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.80-88)

Ігнатович Олена Михайлівна – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Ihnatovych Olena – Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Labor Psychology of the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0588-0620>

E-mail: lena_ignat70@ukr.net

Радзімовська Оксана Віталіївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Radzimovska Oksana – PhD of Psychology, Senior Researcher of the Department of Labor Psychology of the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0728-2090>

E-mail: radokvit@ukr.net

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФДІАГНОСТИЧНОЇ І ПРОФКОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА

Анотація. В оглядовій статті розглянуті особливості профдіагностичної та профконсультативної діяльності шкільного психолога, зокрема представлені психологічні аспекти професійного самовизначення особистості як провідної мети профдіагностичної та профконсультативної роботи психолога з учнями старших класів; розглянуті предмет, мета, завдання профдіагностики і профконсультації здобувачів загальної середньої освіти.

З'ясовано, що профдіагностична та профконсультативна робота психолога з учнями закладів загальної середньої освіти охоплює проблематику професійного самовизначення, реалізує інформаційну, психодіагностичну, прогностичну і корекційну функції й передбачає послідовну систематизовану роботу за такими етапами, як: попередня бесіда, психологічна діагностика здібностей, корекція уявлень учня про себе і світ професій, визначення професійного вибору, створення професійного плану, корекція професійних планів.

Зроблено висновки про те, що профдіагностика та профконсультація у своїй єдності та цілісності є складною науково-практичною системою роботи, оволодіння якою дозволяє психологу проводити у закладах освіти профдіагностичні обстеження особистості, здійснювати групові та індивідуальні профконсультації учнів старших класів, випускників та абітурієнтів з питань вибору професії та професійного самовизначення.

Ключові слова: професійне самовизначення особистості; професійна діагностика; професійна консультація.

**Ihnatovych Olena,
Radzimovska Oksana**

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF PROFESSIONAL DIAGNOSTICS AND PROFESSIONAL ADVISORY ACTIVITIES OF A SCHOOL PSYCHOLOGIST

Abstract. The review article discusses the features of the professional diagnostic and professional advisory activities of a school psychologist. The psychological aspects of the professional self-determination of personality as the leading goal of the professional diagnostic and professional advisory work of a psychologist with high school students are presented. The subject, purpose, tasks of professional diagnostics and professional consultation of applicants for general secondary education are considered.

It was found that the psychologist's professionally diagnostic and professionally advisory work with students of general secondary education covers the problem of professional self-determination, implements information, psychodiagnostic, prognostic and corrective functions, provides for consistent systematized work in the following stages such as: preliminary conversation, psychological diagnostics of abilities, correction the student's ideas about himself and the world of professions, determination of professional choice, creation of a professional plan, correction of professional plans.

It is concluded that professional diagnostics and professional consultation in its unity and integrity is a complex scientific and practical system of work, the mastering of which allows a psychologist to conduct a professional diagnostic examination of personality in educational institutions, to carry out group and individual professional consultations for senior students, graduates and applicants. on the choice of profession and professional self-determination.

Key words: professional self-determination of personality; professional diagnostics; professional consultation.

Постановка проблеми, її актуальність. Актуальність проблеми визначення структурно-функціональних особливостей профдіагностичної та профконсультаційної діяльності шкільного психолога зумовлена особливим запитом здобувачів загальної середньої освіти на професійне самовизначення в умовах динамічного ринку праці, а також трансформаційними змінами суспільства та освіти. Профдіагностика та профконсультування як види психологічної діяльності спрямовані на допомогу здобувачам загальної середньої освіти в їх професійному самовизначенні й стають найвідповідальнішими в системі профорієнтаційної роботи. Адже моделювання процесу професійного самовизначення здобувачів освіти відбувається у взаємодії з психологом та вимагає від нього відповідальності, розуміння й прийняття кожної особистості. Відповідно до цього предмет, мета та функції профдіагностичної й профконсультаційної роботи психолога в школі визначаються віковими та індивідуально-психологічними особливостями школярів, а також умовами взаємодії психолога з ними.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблема визначення структурно-функціональних особливостей профдіагностичної та профконсультаційної діяльності з метою подальшої активізації професійного самовизначення особистості здобувачів освіти вирішувалася у психолого-педагогічних дослідженнях, змістом яких були різні аспекти особистісно-професійного розвитку: цінності, ставлення, життєві смисли (К. Абульханова-Славська, М. Гінзбург, Є. Головаха, В. Сафін); самосвідомість (Л. Божович, Є. Клімов); Я-концепція, образ Я, самооцінки (І. Кон, Р. Бернс, М. Пряжников); потреби і пов'язані з ними цілі і мотиви поведінки, потреби у самовизначенні і реалізації сенсу життя (П. Шавір, Г. Костюк, Н. Литвинова, В. Сафін); спрямованість особистості, інтереси, схильності (Є. Клімов, В. Рибалка, В. Синявський, Б. Федоришин); здібності, вміння, відповідність здібностей і вимог діяльності (Є. Головаха); саморегуляція, самодетермінація (Л. Анциферова); життєві й професійні плани (М. Пряжников, Є. Єгорова); діяльність, простір актуальних і потенційних дій (Д. Фельдштейн).

Мета статті – проаналізувати структурно-функціональні особливості профдіагностичної та профконсультативної діяльності шкільного психолога як системної роботи з питань активізації професійного самовизначення здобувачів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший досвід розробки системи профдіагностики та профконсультування з метою активізації професійного самовизначення учнів представлений у роботі А. Болтунова (Болтунов, 1932). Слід окремо підкреслити, що мова у цій роботі йшла саме про системну діяльність, а не про окремі заходи. Основне призначення цієї системи – раціональний у суспільний й особистий площинах розподіл підлітків, що закінчують школу за професійними напрямками (профілями). На засадах цієї системи базувалася робота з профорієнтації у випускних класах. Так, раціональний вибір професії, на думку А. Болтунова (Болтунов, 1932), міг бути тільки у тому випадку, коли

учень після закінчення школи усвідомлює суспільну й особисту значущість професійного самовизначення, має досить повне і точне уявлення про види діяльності, про свої нахили, здібності й інтереси, визнає підпорядкування вузько особистих мотивів вибору професії суспільним і державним вимогам. Передумови раціонального вибору професії реалізуються як через навчально-виховний процес в школі, так і системою профорієнтаційних заходів. Адже провідною психологічною умовою професійного самовизначення особистості є активізація та актуалізація процесів становлення її суб'єктивної картини світу, формування соціальної позиції і основ світогляду. Процес самовизначення інтенсивно відбувається відповідно до сформованих уявлень, на підставі яких особистість визначає себе у суспільстві. Такий процес пов'язаний із самореалізацією особистості та відбувається у двох формах: зовнішній (як прагнення виділитися серед однолітків, проявити свою індивідуальність) і внутрішній (з метою розкриття своїх можливостей і здібностей світу) (Вітковська, 2001).

За А. Болтуновим (Болтунов, 1932), школа має надати учням інформацію про досягнення та перспективи народного господарства, про вимоги різних видів діяльності до особистості, виховати позитивне ставлення до праці, забезпечити виявлення та оцінювання рівня розвитку кожного школяра стосовно загальноосвітньої підготовки, трудової придатності й спрямованості. Чим більше зробить школа у цьому напрямку, тим краще її випускники будуть підготовлені до раціонального вибору професії. Автор зробив стандартизацію системи профорієнтаційної роботи для всіх шкіл. До змісту цієї системи А. Болтунов (Болтунов, 1932) включив: профінформацію, основне завдання якої – дати повну і точну інформацію про сутність професії для того, щоб вона увійшла до складу мотивів вибору професії; профобстеження, до змісту якого входить обстеження професійної інформованості (знання професій), профспрямованості (виявлення установок на вибір професії, оцінка сили, міцності суспільної прийнятності, медичне обстеження профпридатності, рівень загальноосвітньої та трудової підготовки); профконсультацію. Причому, кожний крок у рамках запропонованої системи має бути пов'язаний з попереднім і наступним, тобто в роботі слід дотримуватися послідовності й наступності.

Відповідно до зазначеного вище із урахуванням актуальності проблеми, акцентуємо увагу на необхідності визначення предмету, мети, основних функцій профдіагностичної та профконсультаційної роботи зі старшокласниками. Профдіагностична та профконсультаційна діяльність шкільного психолога як система спеціалізованих заходів з вивчення й оцінки індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей особистості з метою надання їй кваліфікованої поради щодо професійного самовизначення (професійної самореалізації) є видом психологічної допомоги учням у виборі професії, а також плануванні освітньо-професійного шляху відповідно до можливостей, що надає особистості суспільство, та її індивідуальних якостей.

Головна мета такої діяльності – допомогти учням усвідомити особистісні властивості та індивідуальні особливості, інтереси, нахили,

мотиви вибору професії, зрозуміти потреби і можливості ринку праці, а також дати їм обґрунтовану пораду щодо професійного вибору та вибору шляхів навчання і сфери діяльності, визначити шляхи досягнення оптимальної відповідності між особистістю та професією.

Основними завданнями діагностико-консультативної профорієнтаційної діяльності шкільного психолога є: визначення психологічного запиту з боку учня; психологічний аналіз особистості учня (всебічне вивчення його бажань, можливостей, індивідуально-психологічних особливостей, індивідуального плану особистісно-професійного розвитку з використанням спеціальних методів; обробка, систематизація, аналіз й узагальнення отриманої інформації з метою виявлення відповідності професійної спрямованості та індивідуальних якостей особистості учня; формулювання висновків на підставі співставлення особистісних якостей та професійних вимог; визначення шляхів подальшого розвитку особистості (вибір професії, навчання або розвиток тих якостей, які є професійно важливими для певного фаху, корекція небажаних для професії якостей тощо) і надання обґрунтованих рекомендацій.

Профдіагностична та профконсультативна робота психолога з учнями закладів загальної середньої освіти охоплює проблематику професійного самовизначення, становлення та кар'єрного розвитку особистості, чим й зумовлені її основні функції (інформаційна, психодіагностична, прогностична і корекційна) та етапи (попередня бесіда, психологічна діагностика здібностей і схильностей, корекція уявлень учня про себе і світ професій, вироблення плану професійного шляху і визначення професійного вибору, корекція професійних планів).

Основою досягнення ефективності такої діяльності є позитивні погляди психолога на учня, природу його особистості, розвиток, діяльність, ставлення до світу, до себе, до інших. Ефективність цього процесу зумовлена комплексним використанням підходів (виховного, діяльнісного, особистісного, інформаційно-діагностичного, діалогічного, імітаційно-ігрового), методів (довідково-інформаційного, організаційно-управлінського, адаптаційного, стимулюючого, корекційного, реабілітаційного, маніпулятивного) та стратегій (інформаційно-просвітницької, тестологічної, раціоналістичної психоаналітичної; гуманістично-терапевтичної стратегій). Важливе значення в такому процесі має фахова інноваційна культура психолога, оскільки його сприйнятливість до незвичних ситуацій, готовність виконувати професійні завдання у цих ситуаціях на нових засадах, особистісна спрямованість на пошук нових підходів і методів здійснення професійної діяльності в умовах трансформаційних змін суспільства та освіти, зумовлює успішність і продуктивність діагностико-консультативної профорієнтаційної роботи із здобувачами освіти (Ihnatovych & Polishchuk, 2020).

Професії ставлять конкретні вимоги до людини: властивості нервово-психічної діяльності (сила, рухливість, врівноваженість нервової системи), стійкість, концентрація і розподіл уваги, властивості відчуттів (чутливість аналізаторних систем) й сенсорно-перцептивних процесів (цілісність, предметність, константність сприймання), швидкість та тривалість процесів пам'яті, вольові якості та інші, що свідчать про наявність здібностей

до певних видів діяльності (художньої, музичної, спортивної, математичної тощо). Такі якості необхідно виявляти в процесі психодіагностичного обстеження здобувачів освіти. Розрізняють чотири основних компонента профдіагностичного обстеження (Єгорова та ін., 2012):

1. Психологічний – виявлення індивідуально-психологічних властивостей особистості.

2. Психофізіологічний – виявлення та аналіз типологічних і різних психофізіологічних показників.

3. Медичний – вивчення стану здоров'я і схильності до захворювання.

4. Соціальний – виявлення нахилів, здібностей, професійної спрямованості, впливу сім'ї, оточення, умов життя та вибір професії.

Відповідно до вищезазначених компонентів, профдіагностика в школі виконує інформаційну, прогностичну, оцінювальну, розвивальну функції та передбачає участь в цьому процесі не тільки психологів, а й медичних працівників, вчителів, класних керівників, адміністрації закладу.

Головне призначення профдіагностики полягає в глибокому вивченні психологічної структури особистості, її внутрішнього світу. А тому головною проблемою, яку вирішує шкільний психолог при проведенні профдіагностичного обстеження, є планування цього обстеження, з урахуванням специфіки завдання та об'єктивних умов його вирішення. Планування профдіагностичного обстеження включає ряд етапів, кожен з яких передбачає постановку деяких питань і одержання відповідей на них. Послідовність проведення обстеження може бути такою: вивчення запиту щодо професійного самовизначення особистості; формулювання психологічної проблеми здобувача освіти у питаннях професійного вибору; підбір конкретних методик профдіагностики; проведення профдіагностичного обстеження; обробка та інтерпретація отриманих результатів; формулювання рекомендацій та прогнозу подальшого особистісно-професійного розвитку.

Реалізація запропонованих рекомендацій та розвиток необхідних уявлень, ставлень чи якостей особистості здобувача освіти можлива у подальшому професійному консультуванні. Проблему професійного консультування як основного засобу активізації професійного самовизначення ґрунтовно досліджував Б. Федоришин, який запропонував цілий комплекс методик профконсультативної психодіагностики особистості. За його визначенням, професійна консультація – це «система психологічного вивчення особистості з метою надання їй науково обґрунтованих порад щодо найбільш оптимальних для неї напрямів і засобів професійного самовизначення» (Федоришин, 1996).

Виділяючи основні задачі та конкретні завдання професійної консультації, Б. Федоришин багато уваги приділив саме її психологічним аспектам. На думку вченого, профконсультація проводиться з метою надання психологічної допомоги у виборі професії, що стає можливою лише за умов особистісного підходу до людини. У своїх рекомендаціях щодо проведення профконсультативної роботи автор акцентує увагу на

виявлені та аналізі інтересів особистості. Для цього він запропонував виявлення взаємозв'язку професійних інтересів та ставлення до трудової діяльності, а також професійних інтересів та загальних здібностей особистості. Однак, як слушно зазначив Б. Федоришин, «навіть аналіз психічних процесів перестає слугувати цілям професійної консультації, якщо не знайдені шляхи і способи його співставлення з особистісними властивостями і якостями (Федоришин, 2002). До досягнень вченого слід віднести визначення ним завдань теоретичної та практичної професійної консультації, відокремлення профконсультаційної роботи в школі від роботи профконсультаційної лабораторії, окреслення особистісного підходу в професійному консультуванні молоді, опис питань етики професійної консультації, розробку груп методик профконсультаційної психодіагностики: методики виявлення й оцінки загальних інтересів особистості (учбових, побутових, спортивних, педагогічних тощо), професійних інтересів, спрямованості намірів особистості, її комунікативних і організаторських схильностей.

У своїх розробках Б. Федоришин (Федоришин, 2002) також виокремив три важливих аспекти професійної консультації як однієї з трьох складових профорієнтації: психологічний аналіз індивідуальних психологічних і психофізіологічних рис особистості, ознайомлення учня з вимогами професії (професій) і зіставлення психологічної структури його особистості і певної професії (професій); визначення подальших шляхів розвитку особистості і способів цілеспрямованої допомоги їй у цьому.

Стратегія профконсультаційної роботи із здобувачами загальної середньої освіти визначається ступенем сформованості їх професійних планів, рівнем розвитку схильностей і здібностей, успішністю навчання (Реаву, 1996). Професійні наміри і рівень розвитку деяких здібностей школярів починають вивчатися у 5-7-му класу. Вже у 8-му класі учні, які планують продовжити навчання у коледжі, залучаються до індивідуальної профконсультації. Активна профконсультаційна робота також проводиться і з учнями, які планують отримати повну середню освіту. З учнями, в яких сформовані професійні плани, які мають розвинуті інтереси до тієї або іншої сфери професійної діяльності, профконсультація проводиться за їх власним бажанням. Обов'язкового профконсультування потребують учні, які погано уявляють своє подальше професійне майбутнє. Профконсультаційна робота з такими учнями має поєднуватися з профінформаційною роботою з подальшим визначенням найбільш привабливої професійної сфери. Коли в учнів сформуються певні професійні плани, психолог розпочинає діагностичну, а у разі необхідності – корекційну роботу (зміна професійного плану школяра, складання плану та рекомендацій з самовиховання, розробка індивідуальної системи психотренувань з розвитку пам'яті, уваги, мислення, навичок самоорганізації тощо).

Завдання психолога – допомогти учневі у виконанні цього плану та організувати контроль його досягнень у здійсненні цього плану. Надання профконсультаційної допомоги учням у ситуації професійного самовизначення здійснюється у стимулюючому напрямі. Головним

завданням, яке вирішуються в контексті стимулюючого консультування є формування внутрішньої готовності до усвідомленої самостійної побудови та реалізації майбутньої професійної перспективи. Ця робота ґрунтується на збагаченні уявлень особистості про свої професійні можливості, зміцненні її впевненості у власних силах, мотивуванні професійного самовизначення.

Психолог для проведення профконсультативної роботи має мати належну професійну підготовку, яка передбачає, насамперед, його добру обізнаність в особливостях розвитку сучасного світу професій та ринку праці; знання закономірностей формування схильностей та здібностей; володіння психодіагностичним інструментарієм; наявність уявлень стосовно всього розмаїття чинників та особливостей професійного самовизначення на різних його етапах; володіння методиками корегувальної роботи (Mcilveen; Patton, 2007). При цьому в процесі профконсультування мають враховуватися як сукупність зовнішніх обставин, у яких живе і діє людина, так і ступінь та способи її активності, індивідуальні якості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення викладеного у статті матеріалу дозволили зробити висновки про структурно-функціональні особливості профдіагностичної та профконсультативної діяльності шкільного психолога. Профдіагностична та профконсультативна діяльність як системна робота психолога у закладі загальної середньої освіти передбачає вивчення й оцінку індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей особистості здобувачів освіти. Системна та цілісна робота психолога, що проводиться з метою активізації професійного самовизначення учнів, а також допомоги їм у виборі професії, плануванні особистісно-професійного розвитку, ґрунтується на виявленні, оцінці та розвитку індивідуально-психологічних особливостей, прагнень особистості, на їх узгодженні з вимогами майбутньої професійної діяльності та потребами суспільства.

Профдіагностика та профконсультація у своїй єдності й цілісності є складною науково-практичною системою роботи, оволодіння якою дозволяє психологу проводити у закладах освіти профдіагностичні обстеження особистості, здійснювати групові та індивідуальні профконсультації учнів старших класів, випускників та абітурієнтів з питань вибору професії та професійного самовизначення. При необхідності проводити відбір учнів у профільні класи у школах з диференційованим навчанням. Проводити роботу з питань профорієнтації серед батьків та вчителів – виступати на батьківських зборах та педагогічних нарадах.

Перспективи подальших наукових розвідок автори вбачають у дослідженні знань і вмінь з профдіагностичної та профконсультативної діяльності, що є важливою складовою професіоналізму шкільного психолога, оскільки такі знання, уміння, навички, особистісні якості психолога становлять значний світоглядний потенціал, стають ключовими компетентностями та сприяють розвитку професійної свідомості та професійної ідентичності, забезпечують високу ефективність здійснення професійної діяльності.

Список використаних джерел

- Mcilveen, P. & Patton, W. (2007). Narrative career counselling: Theory and exemplars of practice. *Australian Psychologist*. 42 (3). 226–235. DOI: 10.1080/00050060701405592.
- Peavy, R.V. (1996). Constructivist career counselling and assessment. *Guidance & Counselling*. 11 (3). 8-14.
- Ihnatovych, O. & Polishchuk, S. (2020). Psychological Predictors of Innovativeness of Teaching Staff. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. S. 12. Psychological Sciences: collected scientific articles / at scientific edition I. Bulakh. Kyiv: Publishing House of National Pedagogical Dragomanov University, 11 (56). 132. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.11\(56\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.11(56).06)
- Болтунов, А.П. (1932). Принципы и система профориентации в школе. Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена. 158.
- Вітковська, О.І. (2001). Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: монографія. К.: Науковий світ. 91.
- Сгорова, Є. В. та ін. (2012). Професійна орієнтація: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 240.
- Федоришин, Б.О. (1996). Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ. 383.
- Федоришин, Б.О. (2002). Сучасні засади професійної орієнтації школярів. Педагогічний процес: теорія і практика. 1. 226-237.

References (translated and transliterated)

- Mcilveen, P. & Patton, W. (2007). Narrative career counselling: Theory and exemplars of practice. *Australian Psychologist*. 42 (3). 226–235. DOI: 10.1080/00050060701405592 [in English].
- Peavy, R. V. (1996). Constructivist career counselling and assessment. *Guidance & Counselling*. 11(3). 8-14 [in English].
- Ihnatovych, O. & Polishchuk, S. (2020). Psychological Predictors of Innovativeness of Teaching Staff. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. S. 12. Psychological Sciences: collected scientific articles / at scientific edition I. Bulakh. Kyiv : Publishing House of National Pedagogical Dragomanov University, 11 (56). 132. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.11\(56\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.11(56).06) [in English].
- Boltunov, A.P. (1932). *Pryntsypy y systema proforyentatsyy v shkole* [Principles and system of vocational guidance at school]. L.: LHPY ym. A.Y. Hertsen. 158 [in Russian].
- Vitkov'ska, O.I. (2001). *Profesiyne samovyznachennya osobystosti i praktychni aspekty profesynoyi konsul'tatsiyi: monohrafiya* [Professional self-determination and practical aspects of professional counseling]. Kyiv: *Naukovyy svit – Scientific world*. 91 [in Ukrainian].
- Yehorova, YE.V. ta in. (2012). *Profesiyna oriyentatsiya: pidruchnyk* [Vocational orientation]. Kirovohrad: Imeks-LTD. 240 [in Ukrainian].
- Fedoryshyn, B.O. (1996). *Psykhologo-pedahohichni osnovy profesynoyi oriyentatsiyi: dys. ... d-ra. ped. nauk: 13.00.04* [Psychological and pedagogical bases of professional orientation]. Kyiv. 383 [in Ukrainian].
- Fedoryshyn, B.O. (2002). *Suchasni zasady profesynoyi oriyentatsiyi shkolyariv* [Modern principles of professional orientation of schoolchildren]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka – Pedagogical process: theory and practice*. 1. 226-237 [in Ukrainian].